

“EBRÛ” VE GEÇMİŞTE YAŞANANLAR

F. İnci Ayan **BİROL**

2020 yılında Geleneksel Sanatlar Derneği'nin, sanat sevenlere sunduğu yeni yayını, LÂLE (Kültür, Sanat ve Medeniyet) dergisine bakarken, ebrû ustası Mustafa Düzgünman ile karşılaştım. Bu buluşma beni yarım asır evveline götürdü ve mâziyi yeniden yaşamama fırsat verdi. Birbirinden güzel hâtıraların kahramanı, ebrûları ile tanıdığımız Mustafa Düzgünman idi. Onu evinde ziyaret edişimizi, teknesinin başına geçtiği zaman gösterdiği titizlik ve duyduğu heyecânı görür gibi oldum. Hocası hattat Necmeddin Okyay Efendi'den bahis açıldığında, hocasının huzurdaymış gibi takındığı edeb ve muhabbet ile anlattıkları, yaşanmış birbirinden kıymetli hâtıralar, ardı ardına gözümlüğün önünde canlandı.

Keyifle hatırlanan geçmişin içinde ata yâdigârı ebrû ile ilgili, içimi sızlatan olaylar da yok değildi. Kültür târihimizi renklendiren bu sanatın sevdâlısı olarak geçmişte yaşadığım nâhoş olaylar da, diğerlerine eklenerek beni âdetâ esir aldı. Hafızamı zorlayarak arşivimde sakladığım ilgili belgeleri gözden geçirmeye koyuldum ve bunun gibi hatalara son vermek dileği ile yaşananları hatırlayarak paylaşmanın, özellikle genç nesiller için faydalı olacağını düşündüm.

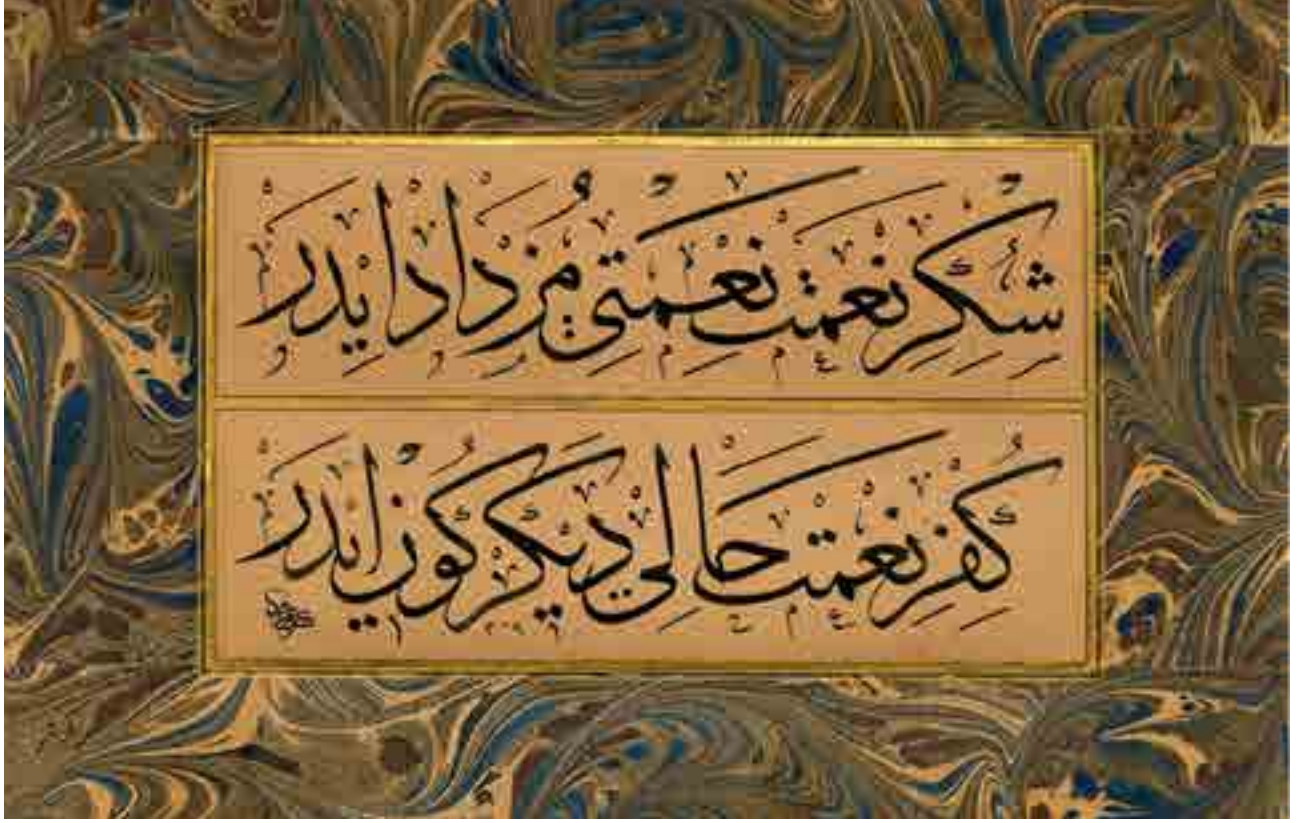
Çok şükür, günümüzde yapılmakta olan ebrûlar, mükemmel örnekleri ile bu işi zanaat iken sanat seviyesine yükseltmiş bulunuyor. Aynı zamanda renklerin âdetâ âhenkle raksettiği bu sanat hakkında, pek çok makale, kitap ve ansiklopedi maddeleri de yayınlanmakta. Bütün bu gelişmeler, ebrûyu yeniden zirveye taşıyarak kültür dünyamızı renklendirmektedir. İşin uzmanı olmasam da, âdetâ su üstünde renklere can verip, şekillendiren elleri, ebrû teknesi başında birkaç kere seyretmek nasip oldu. Bu güzelliklere şahid olmak,

geçmişte yapılan ihmal ve kadir bilmezlikleri telafi ederek yüreklerimize su serpiyor.

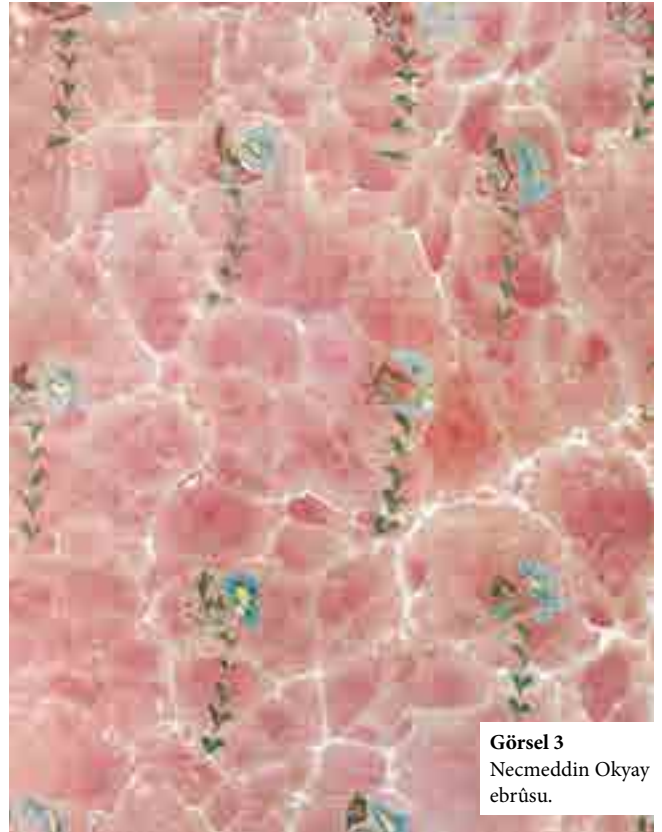
Ancak başta ana dilimiz Türkçe olmak üzere, bugün de korunmaya muhtaç ve unutulmaya yüz tutmuş bâzı değerlerimizin varlığı, kültürümüz adına endişe kaynağıdır. İşte bu düşüncelerle ebrû hakkında yaşadıklarımızı kaydetmenin lüzûmuna iknâ olduk.

Sene 1964. Hattat Necmeddin Okyay hocayı bir ziyâretimiz sırasında ebrû ile olan yakınlığını, kendi ağzından dinlemiş ve teybe kaydetmiştik. Bu sanatın, Şeyh Sâdık Efendi'nin (ö.1846) oğlu, hezarfen İbrâhim Edhem Efendi'nin (ö.1904), Özbekler Tekkesi'nde, teknesini kurup, ebrû yapmaya başlamasıyla Anadolu topraklarında yeniden nasıl hayata kavuştuğunu dinlemiştik. Daha sonra Edhem Efendi'nin talebeleri arasında, hocasından el alan Necmeddin Okyay, hat sanatı, gül yetiştirme merâkı, okçuluk ve cami imamlığı gibi pek çok meşgûliyetine rağmen, bu sanatı ihmâl etmemiş, müşterisi fazla olmasa da ebrûları için zaman ve emek harcayarak çalışmaya devam etmiştir. Israrlı ve bir o kadar da keyifli yürüttüğü bu faaliyeti sırasında, hocasından almış olduğu temel bilgilere sâdik kalmış, âdetâ renkleri dile getirip, Türk'e has zarâfeti ve zevki ebrûlarında yaşatmıştır. O târihlerde bilinen taraklı, battal, hatib, somaki, kumlu veya şal tarzında ebrûlara, bir meraklısının siparişi üzerine, ebrûya çiçek tasvirleri ekleyerek kendi ismiyle de söylenen çiçekli ebrûlar yapmıştır. Böylece ebrû sanatını hem tanıtarak geliştirmiş, hem de sevdirmiştir. Ayrıca yeni teknikler deneyerek yazılı, akkâseli ebrûlar yapmış ve sanata yaptığı bu hizmetten dolayı madalya verilerek mükâfatlandırılmıştır (bkz. Görsel 1, Görsel 2, Görsel 3).

Görsel 1
Ebru: Necmeddin
Okyay
Hüsn-i Hat
(Sülüs):
Bakkal Ârif Efendi

Görsel 2
Necmeddin
Hoca.

Görsel 3
Necmeddin Okyay
ebrûsu.

Necmeddin Efendi, çok genç yaşta kaybettiği oğlu mücellid Sâmi ile hocalık ettiği Güzel Sanatlar Akademisi'nin, Türk Tezyîni Sanatları Şûbesi'ne talebe olarak kaydettirdiği, yeğenin oğlu Mustafa Düzgünman'a el vermiştir. Bir yandan aktar dükkanında babasına yardım eden Düzgünman, talebin çok veya az olmasına bakmadan, gönül verip sâhip çıktığı bu sanatı otuz beş yıl, Üsküdar, Doğancılar semtindeki Ebrû apartmanında sürdürmüştür (bkz. Görsel 4, Görsel 5a, Görsel 5b, Görsel 5c).

Bir keresinde Mustafa Bey'in misâfiri olup, onu evinin alt katındaki atölyesinde ebrû yaparken seyretmiştik. Teknesinin başına geçerek hazırladığı kitreli özel suyun üzerine serptiği renklerin, hava kabarcığı bırakmadan üstüne örttüğü kağıtta nasıl bir şekle bürünerek çıkacağıнын merakı ile, sudan çıkarırken duyduğu heyecanı ve zevki, biz de onunla birlikte yaşamıştık. Hissedilen bu duygularda, tasavvufun penceresinden bakarak ebrû sanatına yakıştırılan mânânın payı olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki, ebruculuk ârif kişiler tarafından, boyları su yüzüne atan eli cüzî irâdenin, boyların su üzerinde alacakları şekli ise küllî irâdenin tecellîsi olarak kabul edilmiştir. Bu yorumun bir sebebi de, herhangi bir ebrûnun tıpatıp aynısının tekrar yapılamamasıdır.

1965-1966 senelerinde, eşimin çalışmalarını sürdürmek için aldığı Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın bir senelik bursu sebebiyle Viyana'da bulunuyorduk. O yıllarda pek çok malzeme yabancı ülkelerden gelmekteydi. Mustafa Bey ise, ebrû yaparken kullandığı toprak boyalardan bâzı renkleri bulamamanın sıkıntısını çekmekteydi. Viyana'ya gitmeden bana, bir tomar ebrû ile bir mektup ve boya numuneleri yollayarak ihtiyacı olan renkleri sipariş etti. Mektubunda, biri kırmızı olmak üzere iki renk boya istediğini, bu renklerden birini Rikkat Kunt Hanım Avrupa'ya gittiğinde getirdiği halde, kutunun üstünde marka veya adres yazmadığı için fazla bilgi sâhibi olmadığını belirterek, "Matlubumuz (istegiğimiz) o boyayı bulmak, eğer bulamazsanız 2 numaralı boyayı aramanızı rica ediyorum" diyordu. Âdetâ yolluk olarak bize gelen paketi açıp, özenerek seçtiği ebrûları hatırladığımda, bugün onların kıymetini daha iyi anlıyorum (bkz. Görsel 6, Görsel 7a, Görsel 7b, Görsel 7c, Görsel 7d).

Nihayet 8 Kasım günü Viyana'ya ayak bastım. Benden bir ay önce gelen eşim ön hazırlıkları yapmış ve Viyana'nın kazası olan Seibersdorf'daki enstitüde çalışmalarına başlamıştı.

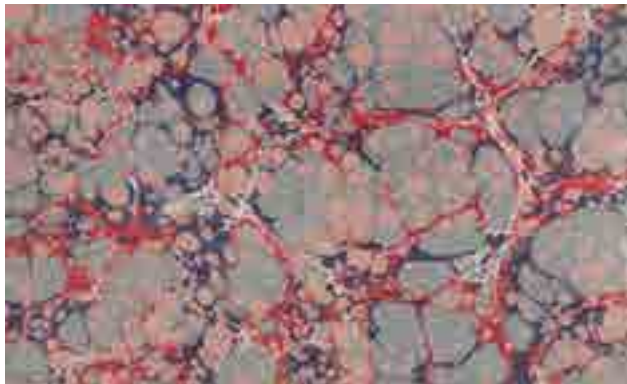
Görsel 4
Mustafa
Düzgünman
ebrû teknesinin
başında.

Görsel 5a
Düzgünman'ın
ebrûları: Taraklı
ebrûsü.

Görsel 5b
Düzgünman'ın
ebrûları: Şal ebrû.

Görsel 5c
Düzgünman'ın
ebrûları: Battal
ebrû.

Görsel 7c
Düzgünman'ın
ebrûlarından:
Lâleli buket.

Görsel 6
Düzgünman'ın
sipariş mektubu.

Görsel 7a
Düzgünman'ın
ebrûlarından:
Taraklı ebrû.

Görsel 7b
Düzgünman'ın
ebrûlarından:
Geniş taraklı ebrû.

Görsel 7d
Düzgünman'ın
ebrûlarından:
Lâleli sular.

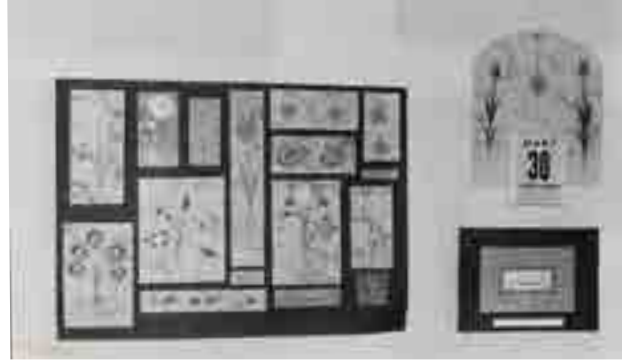
Görsel 8: Viyana sergisinin davetiyesi.

Ben de bu fırsatı Viyana'daki müze ve kütüphanelerde bulunan Türk eserleri üzerinde çalışarak değerlendirmeye karar verdim. Çünkü Viyana kapılarına kadar gelen Osmanlı orduları, bu ülkenin pek çok yerinde iz bırakarak geri dönmüşler. Daha sonra bu izler, Avusturya halkı tarafından, Türkleri hezimete uğratmanın gururu içinde, hassâsiyetle korunmuş. Bu nâhoş târihi yakınlık sonucu, ele geçen harp ganimeti eşyanın önemli bir kısmı müzelerde teşhir edilerek, Osmanlı yazmaları ise Millî Kütüphâne dolaplarında korunarak durmaktaydı.

Bu arada ilk yurt dışı sergim, 30 Mart-20 Nisan târihleri arasında, "Islamische Kunst aus der Türkei" adıyla, Kültür Basın Ateşesi tarafından, Viyana Büyükelçiliği'nde açıldı. Bu sergi sayesinde hem Viyana'yı, hem de yapacağım çalışmalarda bana yardımcı olacak muhiti tanıdım (bkz. Görsel 8, Görsel 9).

Sergide koleksiyonumdaki, Mustafa Düzgünman adı ile teşhir edilen ebrû örnekleri, ilgi toplayan panolardan biri oldu.

Görsel 9
Sergideki ebrûlu pano.

Bilhassa ebrûlarda çiçek tasvirlerini görünce çok şaşırdılar. Çünkü o senelerde ebrûnun yapılışı "Österreichisches Museum für Angewandte Kunst" adındaki akademide talebelere klasik usûlü ile öğretiliyormuş. Sergide tanıştığım müze müdürü Herr Dr. Bartsch, sergiden sonra beni derslerine davet ederek ebrû atölyesini göstermek istedi. Ayrıca müze arşivinde saklı olan ebrû albümlerini de görmemi sağladı. Hassâsiyet ile saklanan bu ebrûları görünce onların sergideki şaşkınlıklarına hak verdim ve ayrılırken sergi için yanımda götürdüğüm birkaç çiçekli ebrûyu Mustafa Düzgünman adıyla müzeye hediye ettim.

O târihte ebrûnun adı, her yerde "Türk kağıdı" (Türkisch Papier) idi. Çünkü Asya menşeli olan ebrû yapımı, VIII. yüzyılda Çinde, XII. yüzyıldan itibaren Japonya'da benzer teknikler ile yapıldığını, daha sonraki asırlarda ebre adıyla Türkistan'da var olan bu sanatın, ipek yolu ile ve ebrû adını alarak takriben XVI. yüzyıl sonlarında İran'a, oradan da Osmanlı topraklarına geldiğini târihin kayıtlarından öğreniyoruz. Ayrıca XVI yüzyıl ortalarında Hindistan'da da aynı tekniğin kullanıldığı biliniyor (Derman, 1988).

Ebrû, daha sonra Avrupalı seyyahlar tarafından İstanbul'dan Avrupa'ya götürülerek önce Almanya'da, "Türk kağıdı" ismiyle tanınmıştı. Nitekim 17 Haziran 1966 günü "Museum für Angewandte Kunst" kütüphânesinde çalışırken, Türk kültürüne ait kitaplar arasında elime geçen *Buntpapier* isimli yayın dikkatimi çekti (Hämmerle ve Hirsch, 1961). 1961 târihinde, Münih'te, Albert Hämmerle ve Olga Hirsch tarafından yayınlanmış bu kitabın son elli sayfası, "Türkisch Papier" başlığı ile ebrûya ayrılmıştı. Hattâ kitapta bir ebrû atölyesinin fotoğrafı da vardı. O zamanın şartlarında, çok başarılı olmamakla beraber, bu kitabın sayfa resimlerini çekmekle yetindim (bkz. Görsel 10, Görsel 11).

Görsel 11 Aynı eserden ebrû atölyesinin fotoğrafı. Kaynak: Hämmerle ve Hirsch, 1961.

Görsel 10 Buntpapier kitabında "Türk Kağıdı" olan bölüm başlığı. Kaynak: Hämmerle ve Hirsch, 1961.

Görsel 12 Yeşilay dergisi.

Görsel 13 Yeşilay dergisi.

Halbuki 1966 senesi, Eylül ayında Türkiye'ye döndüğümde ne gariptir ki, literatürümüzde ebrû hakkında yayınlanmış bir satıra rastlamadım. Daha sonra ebrû hakkında Mehmed Ali Kağıtçı'nın 1963 Münih Kağıtçılık Kongresine ebrûculuk hakkında bir tebliğ ile katıldığını, İsviçre'deki bir boya fabrikasının yayın organı olan *Palette* mecmuasında¹, (1969, sayı 30) bir makale neşrettiğini, Uğur Derman'ın 1988 târihli bildirisinden öğreniyoruz (Derman, 1988, s. 82).

O târihlerde yayın hayatıma, *Yeşilay Kültür ve Sağlık Dergisi*'nde, kapak tasarımı ve ilgili bir makale ile adım atmıştım. Çıraklık döneminin acemiliğine bakmadan o güne kadar ebrû hakkında edindiğim bilgileri toparlayarak son iki derginin kapağını ebrûya ayırdım (Birol, Mart 1969, s. 3), (Birol, Nisan 1969, s. 4) (bkz. Görsel 12, Görsel 13).

Türkiye'de Ebrû hakkında çıkan ilk ciddi yayın, Uğur Derman tarafından hazırlanan, Akbank yayınlarından çıkan "Türk Sanatında Ebrû" isimli kitap oldu (Derman, 1977).

1989 senesinde, beş senelik bir görev ile tekrar Viyana'ya geldik. İlk işim otuz sene önce yolunu aşındırdığım Arsenal Müzesi'ne gitmek oldu. Fakat aradığımı bulamamıştım. Müzede teşhir edilen harp ganimeti Osmanlı'ya ait hiçbir eşya yoktu. İlgililere sebebini sorduğumda bunların depoya kaldırıldığını öğrendim. Atalarımıza ait eşyaları bir daha görememek beni hayli mahzun etti.

¹ bkz. Kağıtçı, 1969.

Viyana'ya bu gelişimde, beni ziyâdesiyle üzen bir diğer konu, ebrûnun adı değişmiş ve “Türk Kağıdı”, “Mermer Kağıdı” olmuştu. Bu da yetmemiş, ebrû İtalyan sanatları arasında yer almıştı. Aslında ebrûya “Türk Kağıdı” ismini veren Avrupa idi. Ne oldu da “Türk Kağıdı”, “Mermer Kağıdı” oldu ve ebrû İtalyanlara yakıştırıldı! Nitekim, görevle Japonya'ya giden yakın bir arkadaşımız, tekstil fabrikasını gezerken “taraklı ebrû” deseninin dokunduğunu görüyor ve desenin nereden alındığını soruyor. Türkiye'den demelerini beklerken, sorumlu ağızdan aldığı cevap, “İtalyan deseni” oluyor. O sene Dışişleri'nde yeni yıl için hazırlanan takvimin bir sayfasında bulunan lâleli ebrûnun adı da ne yazık ki, “Mermer Kağıdı” olarak geçiyordu.

Aslında Almanyadan sonra Fransa'da ve İtalya'da “Mermer Kağıdı” ismiyle, İtalyan sanatı olarak tanıtılan ebrû, İngiltere'de ve Amerika'da da yeni kimliği ile yayılmış, fakat ne yazık ki, bu zaman zarfında Türk milletinin kültür alanında ebrû ile ilgili bir meselesi olmamıştı.

Yaşanan bu olaylar, bir Türk vatandaşı olarak keyfimi kaçırılmış ve beni çok üzmüştü. Bir şeyler yapmak için fırsat kolluyordum. 16-22 Mart 1993 tarihleri arasında, Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu toplantısına katılmak üzere Viyana'ya gelecek olan Devlet Bakanı Türkan Akyol onuruna, 15-22 Mart 1993 tarihlerinde, UNO-City'de, hanım sanatkar olarak bir sergi açmam teklif edildi. Bunun üzerine içimi kemirmekte olan “ebrû” konusunu ortaya atarak Mustafa Düzgünman tarafından yapılan, ebru koleksiyonumu sergilemeyi teklif ettim. Elçilik ile Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Dekanlığı arasında yapılan yazışma sonucu izin alındı ve teklifim kabul gördü. Ayrıca sergide dağıtılmak üzere ebrû sanatını ve Düzgünman'ı tanıtan bir sayfalık metin hazırlatıp, çoğalttım. Birçok yabancı ve Türk diplomat tarafından gezilen sergi ve gösterilen ilgi, beni biraz olsun ferahlatmıştı (bkz. Görsel 14, Görsel 15, Görsel 16, Görsel 17, Görsel 18, Görsel 19, Görsel 20a, Görsel 20b, Görsel 20c, Görsel 20d).

Bu arada istek üzerine, Viyanadaki Türk gençlerinin aktüel yayın organı olan *ar-ge'de* ebrûyu tanıtan bir makalem çıktı (bkz. Görsel 21a, Görsel 21b).

Sergi Dışişleri muhîtinde ebrû sanatına karşı beğeni ile birlikte merak da uyandırmıştı. Ve “The Turkish Art Culture

Görsel 14
Ebrû sergisinin açıldığı UNO-City Külliyesi.

Görsel 15
Açılacak Ebrû sergisi için Marmara Üniversitesi Dekanlığına gönderilen izin yazısı.

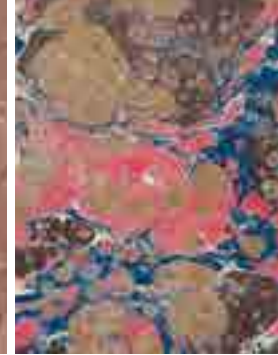
Club” başkanı tarafından UNO-City'de ebrû hakkında bir seminer yapmam istendi. 26 Mart 1993 Cuma günü 100 adet CD eşliğinde, Türkçe olarak ebrûyu tanıtan bir konuşma yaptım. Aslında bu vesile ile daha çok Türk delegelerine ebrû sanatımız tanıtılmış oldu (bkz. Görsel 22, Görsel 23, Görsel 24a, Görsel 24b, Görsel 24c, Görsel 24d, Görsel 24e, Görsel 24f).

Görsel 16
Sergide dağıtılan
ebrû hakkında ön
bilgi.

Görsel 17
Sergide Bakan
Türkan Akyol ve
Büyükelçi Figen
Ok.

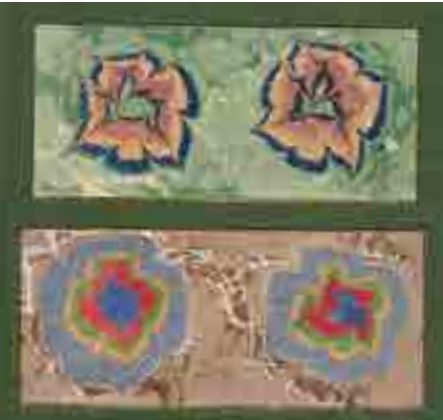

Görsel 18
Sergide Birol çifti
ve bir Amerikalı
Dışişleri men-
subu.

Görsel 20b
Sergilenen ebrû-
lardan: Battal
ebrû.

Görsel 19
Sergiden genel
görünüş.

Görsel 20c
Sergilenen ebrû-
lardan: Hatip
ebrû.

Görsel 20a
Sergilenen ebrû-
lardan: Karanfil
buketi.

Görsel 20d
Sergilenen ebrû-
lardan: Gelincik
buketi.

Görsel 21a
Viyanadaki Türk gençlerinin aktüel yayın organı *ar-ge*'de-ki ebrü makalesi.

Böylece elimize geçen fırsatları nimet bilip, Ebrü sanatı yanında, Mustafa Düzgünman'ın karşılık beklemeden, ebrü uğruna harcadığı otuz beş senelik, azimkâr ve fedâkârâne çalışmalarını yurtdışına taşıyarak yetmiş iki milletin delegesi bulunan bir kuruluştan tanıtılmak nasip oldu. Bu etkinliklerin gördüğü ilgi ve hayranlık aynı zamanda bana, hayırlı

Görsel 22
Ebrü seminerinin yapıldığı UNO-City'nin bir başka görünüşü.

Görsel 23
Seminer için yazılan bildiri yazısı.

Görsel 21b
Viyanadaki Türk gençlerinin aktüel yayın organı *ar-ge*'de-ki ebrü makalesi.

bir işe vesile olmanın şükürünü ve memnûniyetini yaşattı. Dilerim Düzgünman'ın verdiği ebruların hakkı da ödenmiş olur. Niyazımız, bu âlemde elinden düşmeyen fırçası ile suyun üstüne serptiği renkler gibi, âhireti de rengârenk huzur ve güzelliklerle donanmış olsun.

Görsel 24a
Ebrû Semineri'nde
gösterilen CDler-
den birkaçı: Gül
buketi.

Görsel 24b
Ebrû Semineri'nde
gösterilen CDler-
den birkaçı: Buket.

Görsel 24c
Ebrû Semineri'nde
gösterilen CDler-
den birkaçı: Hatip
ebruları.

Görsel 24d
Ebrû Semineri'nde
gösterilen CDler-
den birkaçı: Me-
nekşe buketi.

Görsel 24e
Ebrû Semineri'nde
gösterilen CDler-
den birkaçı: Şal
ebrusu.

Görsel 24f
Ebrû Semineri'nde
gösterilen CDler-
den birkaçı: Süm-
büller.

Kaynakça

Birol, İ. A. (1969, Mart). Ebrû. *Yeşilay*, 424, 3.

Birol, İ. A. (1969, Nisan). Ebrû sanatçıları. *Yeşilay*, 425, 4.

Derman, M. U. (1977). *Türk sanatında ebrû*. İstanbul: Ak Yayınları.

Derman, M. U. (1988). Ebrû. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 10, s. 80-82). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Hämmerle, A. ve Hirsch, O. (1961). *Buntpapier*. Münih: Callway.

Kağıtçı, M. A. (1969). Ebrû: Papiers marbres turcs. *Palette*, 30, 14-20.